

Recensions bibliogràfiques

VÀRIA

MELMOUX, Pierre-Yves, «Éléments de bibliographie numismatique des Pyrénées-Orientales et d'Andorre», *La Pallofe* 46, Butlletí de l'Associació Numismàtica del Rosselló, Perpinyà, 2007, p. 3-185.

L'any 2007, l'Associació rossellonesa editava el seu butlletí més voluminós. Es tracta pràcticament d'un llibre, ja que fora d'una breu introducció de mitja pàgina, la resta de les 185 corresponen al treball de Melmoux. Es tracta d'un instrument d'una gran utilitat: la bibliografia numismàtica i medallística, de totes les èpoques, de l'actual departament francès dels Pirineus Orientals. L'autor ha partit d'un fet freqüent, que sol ésser un estímul per a les recerques: quan es va trobar davant la necessitat de classificar una moneda trobada a la zona, no sabia on anar a cercar la bibliografia necessària... perquè ningú l'havia recopilat després de l'any 1975. Passar d'aquesta situació a «fabricar-se» l'instrument per un mateix és un pas que només donen els que estan dotats d'un gran coratge. És per aquest coratge i per l'amplitud sorprenent de l'aplec realitzat, que cal felicitar molt especialment l'autor. Només a l'apartat de les abreviatures hom ja s'adona de la dimensió de la tasca realitzada; l'autor ha fet el buidat sistemàtic d'una quarantena de fonts, la qual cosa vol dir la revisió exhaustiva de tots els números quan la font, el cas més freqüent, són revistes.

Les 185 pàgines, d'altra banda, amb lletra petita i una trentena de mencions per pàgina, fan arribar a un total de més de cinc-mil entrades. He de dir que, de moment, no he estat pas capaç de trobar-hi una absència, tot i que l'autor, amb sàvia humilitat, demana disculpes a la introducció per les mancances o pels errors que hagi pogut cometre.

No es tracta, d'altra banda, d'una simple relació, sinó que el material ha estat

agrupat temàticament per espais cronològics i alguns apartats complementaris com ara la Bibliografia o les publicacions del Museu Puig. No cal dir que no han estat pas oblidades les nostres publicacions; *Acta Numismàtica* i moltes altres fonts han estat curosament buidades; Villaronga té quatre entrades a l'apartat d'antic, Balaguer, cinc, en l'apartat de musulmà i vuit, en el de medieval, Badia té set entrades. En fi, no crec que s'hagi escapat gran cosa al treball tenaç d'aquest investigador.

Cal dir que l'autor no s'ha limitat pas a l'àmbit estrictament numismàtic sinó que també ha aplegat totes aquelles fonts que poden ésser d'interès o utilitat per als nostres estudis.

Un conjunt de virtuts, doncs, que no ens poden portar a altra conclusió que felicitar l'autor i alegrar-nos de l'aparició a les terres rosselloneses d'un nou investigador de la nostra especialitat de qui caldrà parlar, ben segur, en el futur.

M. Crusafont

MELMOUX, Pierre-Yves, «Troballes monetàries», 1 i 2, *La Pallofe* 47 i 48, Associació Numismàtica del Rosselló, 2008 i 2009, p. 55-63 i p. 60-77.

Si al butlletí rossellonenc núm. 46, Melmoux ens sorprenia amb una bibliografia enciclopèdica de la numismàtica rossellonesa, en l'aparició següent ha emprès una iniciativa de més alt interès: iniciar una secció de troballes monetàries. L'autor ha assenyalat *Acta Numismàtica* com a inspiradora de la seva iniciativa i ha emprat el català, tan escàs en el butlletí citat, si més no per al títol de la secció. La motivació ha estat ben clara i l'autor ho expressa amb claredat a la breu introducció de la primera sèrie: «durant massa anys, una multitud d'informacions s'han perdut sense remei...». En la segona sèrie, l'autor explica quines són les seves fonts; totes les monedes que són presentades al Museu Puig i totes les que afluïren al saló numismàtic anyal de Pollestres. Armat d'una cambra fotogràfica i d'unes balances, Melmoux dedica tot el temps de la mostra a salvar aquestes informacions de petites afloracions que, amb el temps, permetran traçar unes utilíssimes cartografies de circulació monetària. D'altra banda, l'autor agraeix la col·laboració del Museu Puig, en les persones de Sabina Got i Bernard Doutres.

L'interès de la iniciativa resta prou ben justificada pels bons resultats obtinguts: al primer lliurament hi són relacionades 39 peces, la major part de troballes de tipus individual, i al segon se'n descriuen 71 més, arribant a la notable xifra de 110 peces procedents d'un centenar de troballes.

Nosaltres suggerim que es numerin les troballes, més que no pas les peces i que per identificar els exemplars s'empri un segon dígit: peça 3 de la troballa 34

seria, per exemple, 34-3. Seria la manera de no perdre la designació de la peça, però agrupant en un mateix número tots els exemplars d'una troballa. D'altra banda potser seria millor encapçalar la descripció amb el nom i la classificació de la peça. Per exemple, entrar amb Dracma de Roses, argent, més que no pas amb les descripcions de l'anvers i el revers. Són, però, qüestions de detall que no treuen un bri de mèrit a la gran tasca realitzada. Amb els dos reculls s'ha superat ja l'aplec d'*Acta*, realitzat al llarg d'una trentena d'anys.

Esperem que aquest rescat d'informació es pugui anar realitzant amb normalitat, és a dir, sense topar amb un «gran sacerdot» que ho declari pecaminós i tornem a perdre per sempre aquestes informacions tal com, malauradament, passa ben sovint a casa nostra.

M. Crusafont

El Quinzet: Revista de l'Associació Numismàtica i Filatèlica Xúquer, Sueca, núm 2, novembre del 2009.

Demostrant una clara voluntat de regularitat, *El Quinzet* ha assolit fer la seva segona sortida poc d'un any després d'un primer número que ja vàrem comentar a l'*Acta* anterior. Per començar, les millores externes són notables: s'ha inclòs la numeració al llom, fet que s'agrarirà quan hi hagi set o vuit números en dança i s'han inclòs els noms dels autors al sumari, informació que en el primer es trobava a faltar. El format s'ha vist reduït una mica, de forma accidental, però no creiem pas que li faci cap mal. Molt notable, l'increment del nombre de pàgines: 76 al primer i ara 160, la qual cosa demostra que l'existència d'un lloc on publicar és un poderós estímul per escriure.

La publicació ha mantingut el seu bloc informatiu inicial, un apartat que agrairan tots els numismàtics; ha inclòs un nou apartat dedicat als cada vegada més actius fòrums d'Internet i ha ampliat espectacularment l'apartat d'estudis, que ha estat organitzat per cronologia i per temàtiques, introduint així un nou element clarificador. La numismàtica segueix essent la «germana gran» de la publicació i l'apartat medieval, el més ben dotat. És una tendència que també observem a *Acta Numismàtica* i un fenomen nou dins la numismàtica, tradicionalment dominada pel sector de món antic.

Sens entrar a fons en el contingut dels articles, tots de qualitat, cal destacar el documentat treball sobre tècniques d'encunyació a l'edat antiga de Carles Traver; la sort de poder comptar amb dos especialistes en moneda àrab, David Francès i S. Gaspariño i, finalment, allò que com a estudiós de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa m'ha impactat més, això és la sensacional descoberta del mig timbre d'Alfons IV amb marques puig-B i l'aparició del ral datat de Felip I. Des d'aquí vull agrair també al seu descobridor, Antoni Sendra, que

vagi tenir la gentilesa d'avançar-me les dades d'aquestes peces per al meu catàleg general.

M. Crusafont

SAVIO, Adriano; CAVAGNA, Alessandro (ed.), *100 anni del Corpus Nummorum Italicorum*, Jornada d'Estudis organitzat per la SocietÀ Numismatica Italiana, Milà, 2009, edició del 2010.

Dotze estudiosos, la majoria italians, es varen aplegar per estudiar i valorar des d'una òptica actual i amb la coordinació dels coneguts estudiosos Adriano Savio i Alessandro Cavagna, la gran obra impulsada pel rei numismàtic, Vittorio Emanuele III. Tres dels autors, entre ells Lucia Travaini, han analitzat la figura del sobirà i la seva evolució com a col·leccionista i estudiós de la moneda italiana. Altres tres, entre ells W.R.Day, han estudiat la gènesi i formació del monumental *Corpus*, les seves fonts, els col·laboradors i el resultat final. Altres autors han analitzat temes complementaris i Ermanno Arslan hi ha aportat unes útils conclusions, en les quals s'assenyala l'objectiu polític de l'empresa: en una Itàlia recentment i dolorosament reunificada, el sobirà volia aplegar totes les mostres d'un passat comú. El rei dedicava així l'atenció a la seva afecció numismàtica, però la iniciativa també formava part del seu projecte polític. Aquest enfoc no va deixar d'introduir alguns inconvenients en l'organització del material i de l'estructura de l'obra, però tot i així, Arslan conclou, seguint l'exposició de Travaini, que el *Corpus* segueix essent un «formidabile strumento pratico per la classificazione preliminare delle moneta di zecca italiana, que oggi solo l'Italia possede».

M. Crusafont

MÓN ANTIC

GOZALBES, MANUEL, *La ceca de Turiazu. Monedas celtibéricas en la Hispania republicana*, Servicio de Investigación Prehistórica del Museo de Prehistoria de Valencia, Serie de Trabajos Varios, Núm. 110, València, Diputació de València, 2009, 276 p.

La publicació del llibre de Manuel Gozalbes no fa res més que corroborar una realitat que, de manera gradual però contundent, ha entrat a formar part del panorama numismàtic de la península Ibèrica. Em refereixo al fet que, d'anys ençà, la recerca rigorosa sobre la moneda ibèrica és capitanejada des de València. Si girem la vista cap enrere podem observar com l'inici d'aquesta producció científica es remunta a l'any 1987, amb les primeres monografies sobre Ilici (Llorens), Valen-

tia (Ripollès), Segobriga (Ripollès i Abascal), i Ercavica (Gomis), seguides de les de Lauro (Llorens i Ripollès), Ilercavonia-Dertosa (Llorens i Aquilué) i Sekaiza (Gomis). Al darrera d'aquesta producció es percep el mestratge de Pere Pau Ripollès, autor ell mateix de monografies recents (*Arse-Sagvntvm, Saitabi*) i d'obres de referència (el *Roman Provincial Coinage*, i el completíssim *Las acuñaciones provinciales romanas de Hispania*), i sobre qui giren tots els projectes que milloren, llibre rere llibre, els nostres coneixements sobre la moneda antiga de la Península.

Gozalbes recull tota aquesta experiència i ens presenta una monografia sobre la seca de Turiazu impecable. El llibre és el desenvolupament formal de la tesi doctoral que l'autor llegí l'any 2005. Posats a triar, l'aportació més important del seu treball de recerca és potser el fet de constatar que la part principal de la producció d'aquesta seca tingué lloc abans de les guerres sertorianes (80-72 aC), contràriament al que s'havia anat dient, i que, partint d'aquesta base, potser s'hauria de reconsiderar la datació de les emissions de denaris a altres seques de la Celtibèria.

Però val la pena deturar-nos en tots i cadascun dels capítols del llibre.

Al primer capítol l'autor enfoca les fonts històriques i arqueològiques per tal de precisar l'adscripció ètnica i la ubicació de la ciutat i seca ibèrica, i assenjala la dificultat d'equiparar-les amb l'actual Tarassona, atès que en aquesta població no hi han aparegut vestigis celtibèrics. La prudència li aconsella esperar i desitjar l'aparició de nous elements d'anàlisi que permetin localitzar amb precisió l'enclavament exacte de Turiazu, potser molt a prop de l'actual ciutat aragonesa.

Al segon capítol, Gozalbes repassa la historiografia sobre Turiazu, partint de Lastanosa (1645) fins arribar al darrer treball de síntesi de García-Bellido i Blázquez (2001), hi assenjala l'evolució de les identifikacions al llarg del temps i hi reproduïx els gravats i làmines publicats amb anterioritat a l'obra de Vives (1924-1926). Precisament, és la catalogació de Vives, la que l'autor pren com a referència principal en aquest capítol. Aquesta decisió es mostra poc pràctica a efectes tècnics, sobretot per als lectors avesats a catalogacions més modernes, però comprensible si ho considerem un homenatge a qui va esdevenir el referent per excel·lència de la numismàtica antiga peninsular durant tres quarts de segle, abans de Villaronga.

A continuació, l'autor s'atura a analitzar les llegendes de les monedes. Ho fa meticulosament, assenyalant les variacions de cadascun dels signes que apareixen al topònim i també a l'anvers. No hi ha cap explicació per a la combinació de signes *ka-s-tu* que apareix a la sèrie més abundant de denaris. Gozalbes pensa que difícilment aquests signes poden ser segments d'una mateixa paraula. En qualsevol cas, el signe *ka* destaca com un element important en relació amb el simbolisme de les monedes de Turiazu, ja que es repeteix en tots els grups i sempre situat al mateix lloc, rere el cap de l'anvers.

El capítol quart és una delícia per als amants de la numismàtica. Gozalbes descriu, identifica i fotografia tots els dissenys i símbols que apareixen a les monedes. Comença amb els tipus generals: el cap masculí, el genet amb llança, el genet amb falç, el cavall, el pegàs, etc. Ho fa advertint de l'evolució del disseny, assenyalant les varietats i les curiositats, com el cap masculí amb arracada, i mostrant monedes foranes que hagin pogut servir de model per als dissenys de Turiazu. A continuació són els petits símbols secundaris els que són objecte d'un seguiment semblant: el dofí, la palma, el creixent. Tanca el capítol l'única moneda contramarcada que l'autor ha trobat: es tracta d'un denari que du un creixent picat al mig de la cara de l'anvers i que es podria relacionar amb el creixent que apareix incorporat en el disseny de denaris posteriors.

El capítol 5 «Dispersió» tracta sobre els tresors i les troballes esporàdiques de les monedes de Turiazu. Documenta trenta-nou tresors amb denaris, i comprova que els que estan situats al nord de la Península (la majoria en el cas de Turiazu) inclouen un percentatge molt petit de moneda romana republicana. Pel que fa a les troballes individuals, és curiós constatar que els denaris apareixen exclusivament direcció oest, entre Tarassona i Lleó, mentre que les unitats de coure són força més repartides, entre Portugal i Osca, però també direcció sud, a València i Càceres. Cal destacar que dues de les tres meitats de coure repertoriades com a troballa individual han aparegut a Catalunya.

La metrologia és la protagonista del capítol 6. L'autor comprova una reducció progressiva del pes mig dels denaris, des dels 3,85 g dels grups II-IV fins als 3,32 g del grup VI. D'acord amb aquesta reducció, Gozalbes situa els denaris de pes mig de 3,74 g, corresponents al segon subgrup del grup V, en els anys de pas del segle II al segle I aC. Pel que fa al coure, es constata que tots els deu grups d'unitats segueixen un patró aproximat entre 9,5 i 11,5 g, i que les primeres emissions eren més pesades que les darreres. Gozalbes no utilitza mai les paraules *as* o *se-mis*, a causa d'aquella prudència recurrent causada per la impossibilitat de refer un sistema metrològic únic per a les emissions de coure del genet ibèric i les de la República romana. En canvi, s'adona que la variació de pesos admesa i permesa a les emissions provincials romanes és similar a la que es pot trobar en emissions d'escriptura celtibèrica, sense que en aquell cas es qüestionï mai la variació en el patró metrològic (p. 100).

Al capítol 7 ens és presentat l'estudi dels encunyats identificats. L'enllaç d'encunyats es presenta de manera molt visual, separat per grups tipològics. Dels sis grups, tots presenten pocs encunyats i, per tant, un volum d'encunyació moderat, excepte el grup V, que és el dels denaris amb marca *ka-s-tu* i el dels asos amb marca *dofins*. Gozalbes identifica i enllaça fins a 358 encunyats d'anvers i 425 encunyats de revers dels denaris. Una feinada digna de passar als annals.

El capítol 8 és obra de Gema Sejas del Piñal. Es tracta de les anàlisis físiques i químiques d'algunes monedes. S'hi detecten variacions que no són d'envergadu-

ra, però sí prou significatives, com per exemple que els denaris del grup V tenen un percentatge de plata que oscil·la des del 90 % inicial, passant pel 84 % en un moment avançat de la producció, fins a recuperar el 89 % al final de tot, això sí, havent-se reduït progressivament el pes absolut de la moneda entremig. També es comprova que el metall que completava l'aliatge era el coure.

El capítol 9 s'ocupa de la cronologia de les emissions. La font utilitzada són els tresors, atès que les troballes individuals no han aparegut en cap context de datació precisa. La cronologia absoluta, basada en els tresors que inclouen monedes romanes, només permet emmarcar el grup V en el període comprès entre 120 i 70 aC. La cronologia relativa es basa en la cohesió dels grups tipològics proposats i la comprovació de la seva exactitud d'acord amb els tresors estudiats. Cal dir que els paral·lelismes entre plata i coure dins dels grups són evidents en molts casos, però això no li resta cap mèrit a l'autor, atès que ha estat el primer d'establir-los amb precisió. Per a les monedes del grup I (que només són de coure), Gozalbes proposa una cronologia propera al 140 aC, assenyalant que aquesta primera emissió resta desvinculada de la resta de grups, molt més homogenis i, per tant, probablement consecutius. Dels denaris dels grups II i IIIa, assenyalava que les mostres obtingudes semblen ser anormals respecte de les mostres dels grups IIIb en endavant, circumstància que indicaria que aquells denaris podrien haver estat refosos i reutilitzats en emissions de llei rebaixada o simplement readaptats a una nova tipologia. Els atribueix una cronologia propera a 135-130 aC. Les monedes dels grups IIIb, IVa i IVb són datades entre 130 i 125 aC. El grup V, el més abundant, és situat entre 120 i 80 aC, és a dir, immediatament abans de les guerres sertorianes. La darrera emissió de denaris i d'unitats, del grup VI, la creu del 80-70 aC.

El capítol 10 clou l'estudi en forma de calaix de sastre. Entre altres temes de debat interessant, l'autor relaciona les emissions de Turiazu amb la dels tallers veïns (similitud de tipus i de denominacions, aspectes formals); diferencia les zones de la Península on circulava majoritàriament el denari ibèric de les zones on el denari romà era preeminent, o de les zones on ambdues monedes compartien el protagonisme; calcula uns hipotètics volums globals d'encunyació i proposa la xifra d'11.400.000 denaris fabricats a Turiazu; es pregunta sobre l'origen de la plata emprada en la fabricació i conclou que es tractava de plata celtibèrica.

Finalitza el llibre amb el catàleg, exhaustivament detallat i documentat, i les trenta-dues làmines fotogràfiques del material estudiat.

En forma d'addenda, de resultes de material localitzat amb posterioritat a l'any 2005, Gozalbes identifica dos tipus nous de denaris, classificables entre els tres primers grups de la seca i que acaben de completar un repertori que sembla definitiu de la seca de Turiazu.

X.S.A.

RIPOLLÉS P. P. *Las acuñaciones provinciales de Hispania*. Madrid; Real Academia de la Historia, 2010, 328 p., XXXII lám. (Bibliotheca Numismática Hispana; 8.)

Faltaba para el estudioso y sobre todo para el coleccionista una obra de esta naturaleza para clasificar las acuñaciones provinciales romanas de Hispania. Ciertamente Pere Pau Ripollés había realizado la parte hispana del Roman Provincial Coinage en 1999 y desde entonces dos suplementos pdf, para descargar de su web de la Universitat de València, con las últimas novedades en este campo, pero lamentablemente esa obra no llegó a tener la difusión y repercusión que merecía entre los coleccionistas pese a que sí la tuvo en ámbitos científicos.

Podemos decir que el nuevo libro es una revisión de la anterior obra de Pere Pau Ripollés, con las virtudes del RPC como es una introducción magistral de las cecas y la problemática de sus emisiones así como un completo catálogo con información exhaustiva, pero también con muy significativas mejoras, como es el individualizar las variantes de leyenda aportando fotografía de cada una de ellas.

Empieza con la ceca del Noroeste y continúa con las cecas de la Lusitania, de la Bética y finalmente de la Tarraconense, abarcando las emisiones desde el 44 a. C. hasta el reinado de Claudio I.

También queremos destacar el excelente estudio de las contramarcas que aparecen en estas emisiones. Se detallan las contramarcas conocidas de cada emisión y si son de anverso o reverso. Distingue incluso pequeñas variantes en las contramarcas, lo que demuestra el rigor con el que su autor ha abordado esta obra.

Siendo una obra nueva, al margen del ya mencionado RPC, habríamos deseado que se incluyeran las acuñaciones de índole imperial realizadas en Hispania, máxime cuando hay casos discutibles o poco claros y es difícil desligar unas de otras. Si por ejemplo están las llamadas acuñaciones del Noroeste, que no tienen indicación de ceca y sí títulos imperiales, también deberían estar las emisiones emeritenses de P. Carisio que son omitidas por considerarse moneda imperial. El autor concluye que lo más probable es que las primeras también sean imperiales «pero no queda totalmente segura su adscripción por no hacer mención a un magistrado romano». Creemos que con la participación activa de Augusto en las operaciones militares de las Guerras Cántabras, estas acuñaciones no precisan de más garante que la del propio emperador. P. Pau Ripollés es consciente de las dificultades de estas acuñaciones y es partidario de considerarlas imperiales, pero las incluye porque no está en el RIC. El límite también es difuso en el cierre de las cecas, pues algunos talleres acaban sus producciones imitando completamente la moneda de Roma; son las imitaciones hispanas de Claudio I y las acuñaciones de curso general de la Guerra Civil, Galba, Vitelio y Vespasiano de la Tarraconense.

En cuanto a contramarcas, quizás deberíamos considerar el «golpe de cizalla» presente en las emisiones latinas de Gades una contramarca más. Ripollés no cree

que su presencia sea un indicio de desmonetización, como interpretó Guadán, pero no trata esta marca como las demás marcas y resellos.

Esperamos que en un futuro se complete esta obra con el resto de acuñaciones hispanas de época imperial. Somos conscientes de la dificultad del proyecto pues esas emisiones carecen de indicación de ceca y la correspondencia a un taller emisor es en muchos casos hipotético y basado únicamente en el estilo. También se ha podido comprobar que un mismo tipo de denarios de Augusto fue acuñado en distintas cecas hispanas, sólo el estilo permite distinguirlas, implicando una dificultad añadida a su clasificación y ordenación.

Recomendamos este libro, que está llamado a ser la referencia para clasificar la moneda provincial romana, pero como ya hemos dicho, su valía no está sólo en su esmerado catálogo, pues es un compendio de la materia con completos índices de cecas, leyendas, nombres personales, tipos y contramarcas. Está magníficamente impreso y encuadernado, destacando la calidad de las 32 láminas de ampliaciones a todo color y el resto de las fotografías.

Merece tener un lugar destacado en nuestras bibliotecas.

J. Montañés

MEDIEVAL

JARRETT, JONATHAN, «Currency Change in Pre-millennial Catalonia: Coinage, Counts and Economics», *Numismatic Chronicle*, 2009, p. 217-243.

Jonathan Jarrett és un investigador adscrit al Fitzwilliam Museum i a la Queen Mary University of London especialitzat en l'Europa i, específicament, la Catalunya, de l'any 1000. No ens ha de sorprendre, doncs, que en aquest article s'ocupi d'un tema tan obscur com el de la moneda catalana del segle X. La publicació del tresor Espanya-2 al meu article de l'*Acta Numismàtica*, 36, així com l'article relacionat de M. Crusafont a l'*Acta Numismàtica*, 38, han reobert el debat i les línies de recerca sobre aquest tema, i Jarrett va poder treballar tots dos escrits abans d'enllestir el seu. Com a investigador, Jarrett demostra un extraordinari coneixement de la bibliografia catalana, no només pel que fa a la moneda, sinó també per a tots els altres temes que li són d'utilitat.

El seu propòsit és el de documentar la política monetària del comte Borrell II (945-993), partint de l'anàlisi de les monedes conservades i de les fonts escrites. Sobre les monedes, l'autor repassa meticulosament el contingut dels dos articles abans mencionats i accepta en benefici propi el plantejament tipològic de Miquel Crusafont, d'on es desprèn que les monedes de Borrell II haurien de dur els tres anells en una banda i una creu per l'altra. En canvi, Jarrett discrepa amb Crusafont pel que fa a l'atribució de les peces conegudes i al fet d'assignar cada tipus mone-

tari a un comte diferent, i adverteix que: «It should be noted that later in the same article Crusafont is forced to abandon a similar “one ruler, one type” system for the coins of Urgell. More finds will quite probably undermine such a solution in Barcelona» (p. 223, nota 22); o més endavant, deixa clar que no està d'acord atribuir cap moneda coneguda a Borrell II (p. 240, nota 76).

Pel que fa a la documentació, Jarrett tria totes aquelles informacions rellevants sobre l'ús i la fabricació de la moneda a Catalunya. D'entrada, Jarrett desfà un dels enganys que s'arrossegaven des de Salat i que ens feia rodar el cap: el document de Montserrat de l'any 1000 que equiparava un mancús a sis sous, quan en realitat el text literal diu «I manchoso in rem valentem et solidos VI». A continuació, l'autor presenta el problema dels anomenats diners «grossos» de Ramon Borrell, objecte de diverses teories i hipòtesis al llarg del temps. Per intentar desvetllar el significat d'aquests conceptes, Jarrett repassa de manera exhaustiva les mencions monetàries de la Barcelona de finals del segle X. També ho fa d'altres indrets de Catalunya (Vic, Girona, etc), però de seguida s'adona que hi abunden les mencions de pagaments efectuats en espècie i conclou una circulació certament diferenciada de la que és documentada a Barcelona i una producció local molt menys important.

Jarrett proposa l'any 982 com el moment d'introducció d'una moneda bona a Barcelona i també d'una política monetària més exigent en el manteniment de la qualitat de les monedes. També creu, l'autor, que la fabricació de moneda estava en mans del bisbe, per delegació comtal. Jarrett observa un moment de trasbals arran de l'expedició d'Al-Mansur, l'any 985, el qual es percep en la proliferació de pagaments amb espècie i amb metall no monedit durant tot l'any següent, però detecta una progressiva confiança en la moneda a partir d'aleshores. Jarrett conclou que un pagament documentat l'any 990 de 5.000 sous certifica la bona qualitat de la moneda en circulació, atès que una moneda sospitosa multiplicaria per 5.000 la desviació fraudulenta de cada diner i que ningú acceptaria cobrar una suma tan gran sense confiar plenament en la moneda. Sobre la moneda fraudulenta, Jarrett transcriu un document (l'únic que transcriu en tot l'article), extret del *Diplomatari de la Catedral de Barcelona* (Barcelona, 1995, doc. 201), on apareix una persona propera al bisbe acusada de frau monetari. Segons Jarrett, l'existència d'una falsificació o d'un frau en l'encunyació ja és un indicatiu de la bona qualitat de la moneda barcelonina.

A Barcelona, doncs, hi hauria un abans i un després de l'any 982, fins al punt que el tipus monetari que avui coneixem per al comte Ramon Borrell (el diner dels tres anells amb RAIMS/BARCA) podria haver estat iniciat pel seu pare i dur, a les primeres emissions, el seu propi nom: BORRELL.

Cal felicitar Jarrett pel seu treball i encoratjar-lo a continuar. Allà on les monedes i els documents no hi arribin, arribarà la meticulositat.

MERCADER, Antoni, *Taula de Canvis*, Consell de Mallorca, Departament de Cultura i Patrimoni, Palma de Mallorca, 2007.

A l'atzar d'una anada a Mallorca, a la llibreria del Consell, hi vàrem trobar aquesta interessant obra que explica la gènesi de la Taula de Canvi de Mallorca, denominada inicialment Taula Nummulària i que seguia la iniciativa presa a Barcelona l'any 1401. Fou en aquest mateix any que el rei Martí l'Humà va aprovar la seva creació a Mallorca. En un apèndix documental, l'autor hi reproduïx els capítols per què es regí a partir del 1507. Així, doncs, la iniciativa barcelonina de crear un banc oficial fou seguida immediatament a Mallorca i pocs anys més tard, el 1407, a València. La taula mallorquina passà diferents entrebancs, féu fallida el 1472 i el 1503 i havent-s'hi d'introduir millores i modificacions fins a arribar a les noves normes del 1507.

L'autor no es limita, però, a explicar-nos breument la gènesi i el funcionament de la Taula, sinó que també dedica un capítol a la numismàtica mallorquina medieval partint d'Àlvar Campaner, però amb cert coneixement de la bibliografia moderna, i un altre als sous i als preus de diferents productes a finals de l'època medieval i de l'edat moderna.

Resulta, doncs, interessant com a divulgació de la numismàtica mallorquina, tot i que el desconeixement de l'autor de l'especialitat li fa cometre alguns errors, com ara dir que la lliura era una moneda imaginària, però que «circulava» (p.29). El desconeixement de la bibliografia més recent fa que l'autor segueixi creient, per exemple, que Jaume III només va batre billó, quan són ben coneguts, des fa temps, els grossos tornesos d'argent i els florins d'or, a més dels rals mallorquins que darrerament se li han atribuït. S'ha de tenir en compte, però, que es tracta d'una obra publicada en una col·lecció denominada «Llibres de la Sala d'Espera», amb una intenció clarament divulgativa.

M. Crusafont

SIERRA VALENTÍ, E., «Lletres dels Consellers de Barcelona als jurats de Girona (segles XIV-XV)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. L, 2009, p. 139-172.

Amb aquest treball, l'autor inicia la publicació de les anomenades lletres closes entre les autoritats municipals de Barcelona i Girona que es conserven a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Dues d'aquestes lletres tenen contingut numismàtic i és per això que ens ha semblat convenient de donar-ne notícia.

La primera, del 19 de gener del 1454, és una consulta dels gironins sobre el nou curs del croat a 18 diners de tern. La carta no esmenta la resposta dels barcelonins, sinó només que havien donat al missatger totes les explicacions. Com és

sabut, en aquesta data i després de moltes discussions en el si del consell barceloní, el rei va establir aquest canvi del croat a 18 diners, un cop verificat que els diners eren molt minvats de pes i aquesta equivalència era molt més ajustada a la realitat. No cal, doncs, incidir més a fons sobre aquesta carta.

La segona, del 25 d'abril del 1476, escrita pels barcelonis als de Girona, és prou més interessant, de manera que hem cregut necessari de transcriure el text, suprimint els formulismes d'entrada i eixida:

Refferit no és stat com aqui haurien vengudes provisions de facultat o llicència atorgade a'n Cardona e altres que en aqueixa ciutat puxen cudir e batre monedes de argent. Més nos és stat refferit: com vostres savieses e lo Concell d'aqueixa ciutat, molt virtuosament e loable hauriets feta conclusió que tal cosa no permetria. Si doncs la cort qui sta instade no fahia tal conclusió som certs vostra conclusió és stade molt, stant precehida del Sprit Sant, lo qual no vol desemperar aquest Principat. Nosaltres, per la porció que'n tocha a aquesta ciutat, vos lo regraciam quant més podem, significant a les savieses vostres que, axí per lo interesse de aquesta ciutat (la qual té molts privilegis que moneda d'argent en Cathalunya no's pot batre sinó dins ella) com encare per lo ineterès universal de tots, ne havem scrit al senyor rey e a la senyora infanta e encara als nostres síndichs qui son en cort, a ffi que per via de la dita senyora o posant greuge si significar a les savieses vostres per que, si vist vos serà, ne scrischats als vostres síndichs en dita cort e per tots sia fet lo bé de tots.

Sembla, doncs, que el rei havia donat llicència a un dels nobles Cardona per fer moneda d'argent a Girona i que els síndics d'aquesta ciutat s'hi varen oposar, cosa que els consellers barcelonins els aplaudeixen, fent notar que Barcelona té la facultat exclusiva d'aquests batiments monetaris. Es tracta d'un document fins ara desconegut que se situa en un moment especialment delicat de la postguerra, quan el rei havia donat diferents llicències per a batiments de monedes d'or, segons dades que ja trobà Botet. Aquesta seria una altra extralimitació que els barcelonins es disposen a combatre. La notícia enllaça amb una carta del rei Joan II als gironins que ja vàrem comentar a *La moneda catalana local* (p. 93), per la qual el rei els diu que havia donat llicència a Joan de Cardona de «fer certs batiments de monedes e coses en aqueixa ciutat». Nosaltres havíem pensat si aquests batiments podrien tenir alguna relació amb les emissions cardonines d'Arbeca, tot i que ja anunciàvem que hauríem de saber quins eren aquests «batiments de monedes i coses» per poder pronunciar-nos. A la vista que la idea del Cardona era batre moneda d'argent, és clar que no tenia relació amb la moneda local, que sempre era d'aram o d'altres metalls de baixa vàlua. Per tant tot sembla indicar que es

tractava d'alguna extralimitació abusiva del rei que els barcelonins degueren potser poder aturar segons els seus privilegis.

M. Crusafont

TINTÓ SALA, Margarida, «Privilegis i ordinacions reials de la Seca de Barcelona», *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 2004, p. 697-718.

Important aportació, amb nombrosa documentació inèdita, extreta sobretot del *Llibre de la Seca de Barcelona*, text manuscrit que es conserva a la Biblioteca de Catalunya. L'autora la relaciona, però, amb tota la resta de documentació coetània ja publicada, a fi de donar una visió el més completa possible de la qüestió.

El manuscrit i l'estudi es centren especialment en l'organització de la Seca de Barcelona, els seus privilegis i el seu funcionament intern, conclouent que la Seca era «una institució que funcionava d'una manera autòctona, evidentment sota protecció reial». Es transcriuen íntegrament dos dels documents de l'aplec, però al llarg del treball es fa referència a molts d'altres que l'autora té en estudi, assenyalant que l'aportació actual no és més que «obrir el camí per continuar l'obra».

Des d'*Acta* felicitem l'autora per la descoberta i pel treball sobre aquest interessant manuscrit i esperem poder veure més endavant una monografia sobre el tema, si fos possible amb la publicació in extenso del text antic, cosa que ens enriquiria el nostre coneixement sobre el funcionament de la Seca barcelonina, la tradicional productora de tota la moneda catalana.

M. Crusafont

TRETON, Rodrigue, *El llibre de les monedes de Barcelona i dels florins d'or d'Aragó*, Fundació Noguera, Barcelona 2009. BÉNÉZET, Jérôme, «El lloc de la moneda barcelonesa en la circulació monetària de la plana rossellonesa (segles XII-XV)», p. 41-58.

És realment impressionant la quantitat de manuscrits catalans inèdits, tots ells de notable importància que ha arribat a publicar la Fundació Noguera. I és igualment sorprenent com ha tingut l'habilitat i la constància d'impulsar aquests estudis i trobar prou gent preparada per tirar-los endavant.

El *Llibre de les monedes de Barcelona* és un recull de disposicions relatives a l'encunyació de la moneda de Barcelona que féu recopilar l'arxiver Jaume Garcia a conseqüència d'una petició que feren els cònsols de Perpinyà a la Cancelleria de la Corona d'Aragó a mitjans del segle XV, quan ja la Seca perpinyanesa era en ple funcionament. El llibre recull, com diu el recopilador, un seguit de «constitucions, privilegis, ordenances i altres textos normatius reals i a la fabricació de moneda» (p. 7).

Val a dir que en «descobrir» la publicació en una llista de les edicions de la Fundació restàrem molt il·lusionats i que la nostra alegria va minvar quan vàrem poder llegir que es tractava del text que Colson i Botet denominaven, simplifcament, *Llibre de les Monedes*. Efectivament, el fet és que tots dos autors varen treballar amb el text i en varen publicar ja els textos essencials. Tot i així, sempre és important de poder disposar ara de la totalitat dels textos ja que només una mica més de la meitat havia estat transcrit de forma sistemàtica. D'altra banda, els mètodes d'anàlisi històrica són ara molt diferents del temps dels autors abans esmentats, de manera que informacions que llavors podrien haver semblat secundàries, ara prenen molt més relleu.

El treball ha estat fet amb molta cura, si bé l'autor, probablement poc versat en numismàtica, ha incorregut en alguns errors com ara relacionar la imitació del florí, presidit per l'estampa de sant Joan, amb el fet que aquest sant fos patró també de Perpinyà. Quan hom coneix les desenes d'imitacions, a tot Europa, del florí florentí, ha de concloure que el patronatge perpinyanès no fou altra cosa que un feliç atzar.

El treball es complementa amb un acurat estudi de circulació monetària, fet per Bénèzet, que es centra en el paper de la moneda barcelonesa en l'espai rossellonès entre els segles XII i XV. És ben visible la ràpida expansió d'aquesta moneda a finals del segle XII, el seu paper important i, en alguns moments, gairebé exclusiu als inicis del segle XIII, la caiguda en picat que sembla relacionable, almenys en part, amb l'etapa del diner de doblenc (1220-1250), una ràpida recuperació fins a finals del segle XIII. En l'entorn del canvi de segle hi ha una crisi transitòria que es resol altra volta a favor del barceloní, segons l'autor per les noves ordres d'ús exclusiu del barceloní donades des del 1317. A mitjans del segle XV el curs del barceloní torna a entrar en crisi, desplaçat ara per la moneda pròpia emesa a Perpinyà, situació que no sembla millorar en cronologies posteriors.

L'autor analitza a la menuda les diferents fases que ara hem resumit, combinant exhaustivament les dades documentals i arqueològiques i oferint, per primera vegada, una visió clara i raonada del paper de la moneda barcelonina en les terres del Rosselló.

Es tracta d'un complement molt valuós del llibre, ja que és un tema en el qual no hi havia cap precedent.

M. Crusafont

MODERN I CONTEMPORANI

CRUSAFONT I SABATER, M; ROVIRA I PUIG, Josep, «Monedes eclesiàstiques d'ús interior de Santa Maria de Mataró: les pellofes o ploms». *Fulls*, 93, Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró, 2009, p. 27-31.

El text recull la major part de la introducció que Crusafont havia ja emprat com a introducció a la catalogació de la col·lecció Balsach, però hi afegeix al final dades documentals inèdites referents en concret a Mataró i procedents del manuscrit sobre les pellofes de J. Botet i Sisó, a més d'algunes altres informacions sigil·logràfiques. El text es complementa amb un detallat catàleg de la sèrie de les pellofes mataronines que Rovira ha dreçat d'acord amb els fons del museu, amb algunes novetats sobre les sèries ja publicades.

A. N. C.

MEDALLÍSTICA

BERNARDELLI, A. «...*In difosis locis dispersae, vel muris losatae*... Considerazioni su un uso rinascimentale della medaglia, le origini: secoli XIV e XV», *Rivista Italiana di Numismatica*, CXI, Società Numismatica Italiana, Milà 2010, p. 363-402.

Partint de textos coetanis, l'autor documenta àmpliament l'ús de la medalla com element de perduració i de record, tant per la dispersió de les peces com, sobretot, pel costum de situar-ne exemplars en les construccions arquitectònicament importants. Aquest darrer aspecte és el que ha treballat especialment Bernardelli, que aporta ordres concretes de les autoritats que es volien així perpetuar, de disposar gran quantitat de peces en les noves construccions.

L'autor conclou que la pràctica reprèn costums d'un món antic, llavors enaltit i imitat, i no creu que respongui a una tradició que s'hagués pogut mantenir surant damunt l'època medieval.

Conclou que l'objectiu de la medalla és el record i el desig de mantenir la memòria i que la inserció de les peces en els edificis fou una forma particularment suggestiva d'obtenir aquest efecte.

M. Crusafont